

TOMASZ LEGIĘDŹ¹

PRZEMIANY INSTYTUCJONALNE WSI W CHIŃSKIEJ REPUBLICE LUDOWEJ PO 1978 ROKU – WYBRANE PROBLEMY

Abstrakt. W niniejszym artykule omówiona zostaje transformacja sektora agrarnego w Chińskiej Republice Ludowej. Reformy zapoczątkowane pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku w znaczący sposób zmieniły oblicze Chin. Wprowadzenie systemu odpowiedzialności gospodarstw oraz reform w systemie planowania poprawiło sytuację chińskiej wsi. Poprzez powstanie przedsiębiorstw powiatowych i gminnych duża część chłopów znalazła zatrudnienie poza sektorem agrarnym. Jednakże te specyficzne instytucje chińskiej transformacji nie sprawiły, że różnica w dochodach pomiędzy mieszkańcami miast a wsi się zmniejszyła, przeciwnie – dysproporcje owe są coraz wyraźniejsze. Jednym z głównych przyczyn tego problemu jest system rejestracji gospodarstw, czyli system „hukou”.

Słowa kluczowe: Chiny, wieś chińska, system „hukou”, instytucje, przedsiębiorstwa powiatowe i gminne, system odpowiedzialności gospodarstw

WPROWADZENIE

Wkrótce minie trzecia dekada reform komunistycznych władz Chińskiej Republiki Ludowej – reform, które diametralnie odmieniły oblicze tego kraju. Chiny doświadczyły w tym czasie nienotowanego nigdzie indziej na świecie wzrostu gospodarczego. Produkt krajowy rósł średnio o prawie 10% rocznie². Przy-

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Łódzkiego.

² Według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego [MFW, 2007] w 2006 roku produkt krajowy brutto ChRL wynosił 2,645 biliona dolarów amerykańskich (USD), co oznacza, że chińska gospodarka jest czwartą na świecie pod względem wielkości. Oszacowanie danych o PKB według parytetu siły nabywczej waluty (10,147 biliona USD) daje chińskiej gospodarce 2. miejsce na świecie po Stanach Zjednoczonych. W latach 1980–1989 średni roczny procentowy wzrost chińskiego PKB wynosił 9,35%, w latach 1990–1999 – 10,45%, a w latach 2001–2006 – 9,73% [UN Stat, 2007]. Ogromny skok cywilizacyjny, jakiego dokonały Chiny w ostatnich 30 latach, obrazuje zmiana indeksu rozwoju społecznego (HDI), który w 1975 roku wynosił 0,527, a w 2005 roku – 0,777 [HDR, 2006].

czyniło się to do znaczącej poprawy sytuacji mieszkańców ChRL. Według oficjalnych danych, u progu reform około 250 milionów Chińczyków, czyli ponad 30% obywateli ChRL żyło poniżej granicy ubóstwa. Obecnie rząd Chin szacuje liczbę osób biednych na mniej niż 30 milionów (około 3%) [NBSC 2007]. Choć zarówno dane o liczbie biednych, jak i te dotyczące PKB pochodzą z oficjalnych, a zatem nie do końca wiarygodnych i obiektywnych źródeł, to empiryczne obserwacje, a także inne mniej wątpliwe dane (np. dotyczące bezpośrednich inwestycji zagranicznych) wskazują na to, że rozwój społeczno-gospodarczy Chin jest realny.

W przeciwieństwie do byłych krajów socjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej Chiny końca lat siedemdziesiątych, czyli u progu reform, to państwo o gospodarce rolniczej, gdzie 82,08% ludności mieszkało na wsi, w tym 70% zatrudnionych było w rolnictwie. W tym samym okresie w Rosji czy Polsce jedynie około 20% obywateli utrzymywało się z pracy w sektorze agrarnym [Sachs 2006, s. 164]. Powodzenie transformacji gospodarki tych państw z pewnością nie było tak ściśle powiązane z udaną reformą rolną, jak miało to miejsce w Chinach. W opinii większości badaczy przekształcenia w chińskim rolnictwie były pierwszym sukcesem osiągniętym przez reformistyczny rząd Denga Xiaopinga i impulsem do dalszego rozwoju.

SYSTEM KOMUN W CHRL PRZED REFORMAMI

Za panowania Mao Zedonga, w latach 1955–1956, chińska wieś została skolektywizowana. Ówczesne władze komunistyczne, zgodnie z modelem przekształceń gospodarczych panującym w Związku Radzieckim, opierały plany rozwoju Chin na industrializacji, zwłaszcza na rozwoju przemysłu ciężkiego. Wieś, podobnie jak w Polsce, traktowano głównie jako źródło dochodów przeznaczanych na rozwój sektora przemysłowego [Kung 2002, s. 54]. Kolektywizacja rolnictwa w założeniu komunistów miała doprowadzić do samowystarczalności rolników. Strategia rozwoju w Chinach Ludowych oparta była na założeniu, że praca Chińczyków dzięki odpowiedniej motywacji będzie głównym czynnikiem zasadniczych zmian infrastruktury techniczno-ekonomicznej, a zwłaszcza irygacyjnej i komunikacyjnej. Pomimo zwiększenia produkcji roślinnej rolnictwa (m.in. dzięki wprowadzeniu w czasie chińskiej „zielonej rewolucji” nowych, wydajniejszych odmian roślin uprawnych) system komun był tak niewydajny, iż chińscy chłopcy, aby wyprodukować taką samą ilość zboża co na początku rządów Mao, musieli pracować znacznie więcej. W rzeczywistości w czasie rządów Mao nastąpił spadek produktywności na osobogodzinę [Fairbank 2004, s. 382].

Od połowy lat pięćdziesiątych do czasu podjęcia prób reform na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dominującą instytucją w rolnictwie były komuny. Były one gigantycznymi organizacjami, które zrzeszały nawet ponad tysiąc gospodarstw domowych. Prywatna własność chłopów została skolektywizowana. Rolnikom pozostawiono jedynie domy, kilka zwierząt oraz małe prywatne pole, które w sumie stanowiły od 3 do 10% całego obszaru rolnego. Kolektyw decydował o tym, kto wykonywał konkret-

ne zadania, wspólnie decydowano o wszystkich najważniejszych dla komuny sprawach, także o podziale zysku. Rozmiar podstawowej jednostki tego kolektywnego systemu zmieniał się z biegiem czasu. Na początku były to spółdzielnie producentów rolniczych (agricultural producers cooperative), które odpowiadały wielkości typowych chińskich wsi (100–250 gospodarstw). Następnie, podczas Wielkiego Skoku, spółdzielnie połączono w liczące nawet powyżej 5 tysięcy gospodarstw komuny, co dla chińskiej wsi skończyło się katastrofą. W efekcie liczebność komun zmniejszono do rozmiaru pokrywającego się z wcześniejszym tradycyjnym obszarem lokalnych rynków. Wprowadzono trzyszczeblowy podział: komuny (2000 gospodarstw) dzieliły się na brygady (200 gospodarstw), które dzieliły się na nową podstawową jednostkę kolektywnego systemu – zespoły liczące około 30 gospodarstw. Komuny i brygady były odpowiedzialne za większość pozarolniczych działań, na przykład rozwój przemysłu, ochronę zdrowia, edukację, bezpieczeństwo publiczne [Naughton 2007, s. 235].

System ten przypominał bardzo organizację rolnictwa z czasów feudalnych. Chłopi byli przypisani do ziemi i mieli ograniczone możliwości przemieszczania się [Kung 2002, s. 55]. Główną przyczyną niepowodzenia kolektywizowanego rolnictwa był brak pozytywnych bodźców, które skłaniałyby Chińczyków do wydajnej pracy. Ich wynagrodzenie zależało od wielkości produkcji danego zespołu produkcyjnego, a nie konkretnych zadań wykonanych przez daną rodzinę przypisaną do komuny. Dochód dystrybuowano na podstawie skomplikowanego systemu punktowego. W przeciwieństwie do mieszkańców miast dotowanych przez państwo chłopi nie mieli gwarancji dochodów i świadczeń, czyli tzw. żelaznej racji ryżu.

REFORMY SEKTORA AGRARNEGO – DEKOLEKTYWIZACJA

W literaturze początek reform w Chinach, w tym reformy agrarnej, najczęściej datuje się na 1978 rok, kiedy realne przywództwo w Komunistycznej Partii Chin (KPCh) objął Deng Xiaoping [Chow 2002, Bolesta 2006, Sachs 2006, Chen i Yao 2006]. O transformacji według White'a możemy już jednak mówić od czasu zakończenia najcięższej fazy rewolucji kulturalnej w 1971 roku [Gawlikowski 2002, s. 27; 2004, s. 117]. Od tego momentu, przy cichym wsparciu premiera Zhou Enlai'a, lokalne władze wprowadzały elementy gospodarki rynkowej w skali powiatów, gmin i przedsiębiorstw lokalnych. Te pierwsze reformy wymusiła katastrofalna sytuacja ekonomiczna; pewne elementy rynkowe wprowadzano, aby gospodarka mogła funkcjonować, a wsi przestał grozić głód. Początkowo, jeszcze za życia Mao, zmiany wprowadzano tylko w skali lokalnej. Objęcie władzy przez Denga Xiaopinga w 1978 roku oznaczało wejście KPCh na drogę pragmatycznych reform prowadzących do kształtowania w ChRL warunków rozwoju gospodarki rynkowej i realizację programu „czterech modernizacji”, opartego na postulatach ogłoszonych już w 1975 roku przez premiera Zhou.

Reforma systemu komun rozpoczęła się z inicjatywy oddolnej wsi tuż po śmierci Mao Zedonga w 1976 roku. Chłopi likwidowali komuny i starali się

z początku w ukryciu, później za zgodą lokalnych władz tworzyć rodzinne gospodarstwa, w których mogli pracować na własny rachunek. W ten sposób rolnicy wymuszali wprowadzanie do kolektywizowanego rolnictwa elementów gospodarki rynkowej [Lin 2002, s. 28]. Podczas trzech dekad rządów Mao czasami lokalnie próbowano w ramach systemu kolektywnego wprowadzać pewne rozwiązania, które lepiej motywowałyby chłopów do pracy. Wśród tych pomysłów najlepiej (także w opinii samych rolników) sprawdzały się systemy kontraktowania produkcji lub odpowiedzialności bezpośrednio dla pojedynczych gospodarstw. Rozwiązania te były odrzucane przez Mao jako próby powrotu do gospodarki rynkowej. Kiedy pod koniec lat siedemdziesiątych władze lokalne w prowincji Anhui próbowały poprawić pogarszającą się nieustannie sytuację na wsi, sami rolnicy wskazali, iż przeniesienie odpowiedzialności za produkcję bezpośrednio na gospodarstwa może rozwiązać ich problemy. Już kolejne zbiorczy po zaadaptowaniu nowego systemu przyniosły znaczny wzrost wielkości uzyskanych płodów rolnych [Wu 2005, s. 110–111].

Pomimo niepodważalnych sukcesów tych gmin, gdzie zmiany przeprowadzono, władze centralne nadal nie zezwalały na zmiany w całym kraju. Dopiero, kiedy na czele KPCh stanął Deng Xiaoping, podobne rozwiązania zaczęto wprowadzać w całym kraju już z polecenia władz KPCh. Początkowo na zmiany zgadzano się jedynie w najbiedniejszych regionach. Jednak silne oddolne dążenie do zmian, bez zważania na istniejące ograniczenia, doprowadziło do tego, że w całym kraju w 1981 roku system komun zastąpiono „systemem odpowiedzialności gospodarstw” (jiating lian chan chengbao zerenzhi, Household Responsibility System, SOG) [Wu 2005, s. 112].

Warto dodać, że gdy formalnie zezwolono na nowe rozwiązania, praktycznie już 45% zespołów produkcyjnych działało według nowych zasad (tabela 1). Tym samym odpowiedzialność za produkcję rolną przesunięto na barki rodziny, która otrzymała pieczę nad kawałkiem ziemi (średnio około 750 m²) [Hunek 1999, s. 130]. Po wypełnieniu obowiązku wobec państwa w postaci ustalonej ogólnie wielkości płodów rolnych chłopcy mogli sprzedać nadwyżkę swojej produkcji na lokalnych rynkach [Chow 2002, s. 48]. W ten sposób w bardzo krótkim okresie, bo już w 1982 roku, 80% ludności zaczęło pracować na własny rachunek i uzyskiwać dochody za pośrednictwem rynku [Gawlikowski 2004 s. 118].

TABELA 1. Procent zakładów produkcyjnych, w których wprowadzono „system odpowiedzialności gospodarstw”

Rok	%
1978	0
1979	1
1980	14
1981	45
1982	80
1983	98
1984	99

Źródło: Lin 1992, s. 38.

REFORMA CEN I SYSTEMU PLANOWANIA

Oprócz likwidacji komun i wprowadzenia „systemu odpowiedzialności gospodarstw” (SOG), przemiany w sektorze agrarnym obejmowały reformę cen i reformę systemu planowania. Początkowo obowiązywały dwa odrębne poziomy cen. Ustalano odrębne ceny na produkcję, którą zespoły produkcyjne były zobowiązane wytworzyć w ramach obowiązku nałożonego przez władzę (w ramach planu), oraz na nadwyżki produkcji ponad określone kontyngenty. W 1979 roku nastąpiła podwyżka cen na produkcję zarówno wynikającą z kontyngentu, jak i ponadplanową. Ponieważ mieszkańcy miast nie byliby w stanie sami zakupić droższych towarów, więc władze centralne tradycyjnie wspierając regiony zurbanizowane, przeznaczyły od 5 do 8 juanów miesięcznie na każdego mieszkańca, żeby zrekompensować podwyżki. W konsekwencji udział wydatków na ten cel w 1984 roku stanowił już prawie jedną czwartą budżetu centralnego. Planiści nie przewidzieli, że wprowadzenie systemu odpowiedzialności gospodarstwa wpłynie na tak duże zwiększenie produkcji, co zmusi władze do zwiększenia dotacji na rzecz mieszkańców miast [Lin 1992, s. 39].

Reformy sektora agrarnego oznaczały zwiększanie roli rynku kosztem centralnego planowania. Jak zauważa Lin, nawet przed rozpoczęciem wprowadzania zmian na wsi chińskiej obok obrotu podlegającemu państwu istniały niezwykle ważne dla rolników wiejskie targowiska. Wraz z wprowadzeniem systemu SOG rolnicy otrzymali większy zakres wolności decyzji ekonomicznych. W efekcie więcej produkowali i więcej towarów sprzedawali na wolnym rynku. Ceny rynkowe przeważnie przewyższały ceny państwowe, a rynkowy obrót płodami rolnymi zaczął pełnić coraz większą rolę. Wolnorynkowa sprzedaż mogła także oficjalnie zaistnieć w miastach, spontanicznie tworzone stragany na ulicach chińskich miast stały się jednym z symboli postępujących zmian początku reform [Lin i in. 1996, s. 137–138].

Ważnym czynnikiem, który miał istotny wpływ na obraz sektora agrarnego w Chinach Mao, było dążenie do samowystarczalności w produkcji zboża. W toku reformy ten postulat samowystarczalności w skali kraju został zastąpiony przez ideę samowystarczalności poszczególnych regionów. W konsekwencji areal ziemi przeznaczony pod uprawę zboża zwiększał się w większości prowincji kosztem innych płodów rolnych, których produkcja wynikała z istnienia przewagi komparatywnej. Konieczne były zatem dalsze reformy, które ograniczyłyby straty wynikające z polityki samowystarczalności produkcji zboża w regionach. Wiązało się to ze zwiększeniem roli rynku, a także z otwarciem rynku na import zboża z zagranicy oraz zwiększenie arealów ziemi przeznaczonych pod uprawę, w której Chińczycy posiadali tradycyjną przewagę komparatywną, na przykład bawełnę.

Stopniowo liberalizowano obrót kolejnych płodów rolnych. W 1985 roku kontrolowano już obrót tylko 38 produktami, co stanowiło jedynie 30% w porównaniu z 1980 rokiem. Od połowy lat osiemdziesiątych państwo przestało ustalać ogólnie ceny całości lub części produkcji wieprzowiny, ryb, drobiu, herbaty, owoców oraz warzyw. Wciąż kontroli podlegał obrót kluczowymi dla gospo-

darki chińskiej płodami rolnymi, zbożem i bawełną. Ostatecznie w 1985 roku obowiązkowe kontyngenty zastąpiono kontraktami negocjowanymi bezpośrednio pomiędzy przedstawicielami władz lokalnych a rolnikami. Owa zmiana wpłynęła na spadek cen³. Początkowo kontrakty obowiązywały przez kilka lat, następnie przedłużano je na 15 i 30 lat. System kontraktowy był w większym stopniu elastyczny, chłopcy mogli skuteczniej planować swoją produkcję, a coraz większa jej część mogła podlegać obrotowi rynkowemu, co pozwalało na efektywniejsze wykorzystanie zasobów [Wu 2005, s. 114].

Druga połowa lat osiemdziesiątych to okres, kiedy przeciwnicy reform zdobyli dość duży wpływ na politykę rządu. Nowy impuls do zmian nastąpił na początku lat dziewięćdziesiątych. Wywołała go między innymi sławna podróż Deng Xiaopinga po kraju, w ciągu której informował o dotychczasowych sukcesach rynkowych reform i przekonywał różne środowiska do kolejnych kroków. Jednakże żadna z kolejnych reform przeprowadzonych w Chinach w różnych sektorach gospodarki nie wprowadziła tak istotnych zmian w sektorze rolnym, jak wprowadzenie SOG i reforma systemu cen. Kolejną szansę poprawy bytu ludności mieszkającej na wsi stworzył rozwój sektorów pozarolniczych, w których mogli znaleźć pracę Chińczycy, niemający szans na poprawę swojej sytuacji poprzez pracę w gospodarstwach rolnych.

Analizując chińskie przemiany w rolnictwie, należy podkreślić, że wzrost zaangażowania rolników w zwiększenie produkcji rolnej osiągnięto bez wprowadzenia najważniejszego, z punktu widzenia społeczeństw zachodnich, elementu gospodarki rynkowej – prywatyzacji gospodarstw rolnych. Rolnicy chińscy wciąż pracowali na ziemi, która nie była ich własnością. Obecnie właścicielami ziemi rolniczej w Chinach są wsie (w minimalnym stopniu państwo), a więc jest to kolektywistyczna forma własności. Pomimo zasadniczej różnicy pomiędzy prawem do użytkowania a posiadaniem ziemi na własność Chow uznaje, że reforma agrarna Chin oznacza jednak powrót sektora prywatnego do rolnictwa, co znajduje wyraz w tym, że około 99% produkcji rolnej Chin jest dziełem chińskich chłopów powstałym w ramach zreformowanego systemu [Chow 2002, s. 49].

W latach dziewięćdziesiątych system kontraktowy w pewnym stopniu wyczerpał swoje możliwości [Hunek 1999, s. 131, Chen 1999]. Oprócz problemów związanych z walką z naturą, jakie znane są Chińczykom od tysiącleci, pojawiły się nowe źródła kłopotów chińskiej wsi. Po pierwsze, niedostateczna liberalizacja rynku (handel wieloma istotnymi produktami, np. bawełną, wciąż znajdował się pod kontrolą państwa) sprawiała, iż pomimo stosunkowo niewielkiej produkcji rolnej na głowę mieszkańca pojawiła się nadwyżka podaży nad popytem i w konsekwencji potrzeba skupów interwencyjnych prowadzonych przez państwo. Problem ten dotyczy głównie produktów niskiej jakości, ponieważ na lokalnych rynkach wielu prowincji w rzeczywistości popyt znacznie przewyższa podaż i wciąż występuje niedobór towarów. Po drugie, wzrost dochodów rolników stał się przyczyną konfliktów. Władze centralne obawiały się zbyt dużej si-

---

³ Ceny „kontraktowe” kształtowały się na poziomie pomiędzy wcześniejszą państwową ceną na produkcję obowiązkową i państwową ceną na produkcję nadobowiązkową.

ły chińskiej wsi i z tego powodu reformy w sektorze agrarnym w znacznym stopniu wyhamowano. Często rynkowe przekształcenia powstrzymywane były także z inicjatywy lokalnego establishmentu, który przejmował kontrolę nad rynkami lokalnymi. Okazało się ponadto, że system kontraktowy z prawem do użytkowania ziemi nie daje rolnikom dostatecznych gwarancji własności, w konsekwencji rolnicy stosunkowo niechętnie podpisywali kolejne umowy. Źródłem trudności były władze lokalne, które niejednokrotnie siłą nakazywały renegecje umów na niekorzyść chłopów lub dążyły do scalania ziemi wbrew ich woli [Chen 1999, s. 41; Wu 2005, s. 112].

W Chinach wciąż utrzymuje się tendencja do liberalizacji sektora agrarnego, jednakże przez pierwsze dwie dekady często zmiany spowalniano, miały miejsce nawet nawroty regulacji [Wu 1997, s. 10–12]. Wstąpienie ChRL do Międzynarodowej Organizacji Handlu (WTO) wymusiło na władzach bardziej konsekwentną deregulację produkcji i handlu niektórymi produktami rolnymi. Między innymi w 1999 roku państwo przestało kontrolować i ustalać ceny bawełny. W większym stopniu rynkowi podlega obecnie także obrót zbożami.

ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORSTW POWIATOWYCH I GMINNYCH (PPG)

Najbardziej zaskakującym dla ekonomistów elementem transformacji chińskiej gospodarki był rozwój przedsiębiorstw powiatowych i gminnych (township and village enterprises). Pomimo że są one własnością władz lokalnych, zaliczane są do pozapaństwowego sektora gospodarki. W początkowej fazie reform wzrost gospodarczy w sektorze przemysłowym pobudzały głównie przedsiębiorstwa z tej grupy. Chociaż PPG tworzone były zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich, to głównie przyczyniły się one do rozwoju wsi. Powodzenie reformy sektora agrarnego spowodowało, że wielu rolników zdobyło kapitał, którego ze względu na ograniczoną ilość ziemi przypisaną kontraktem nie było w stanie reinwestować [Hunek 1999, s. 131]. Efektem transformacji chińskiej wsi była także nadwyżka siły roboczej powstałej po rozwiązaniu komun. Reformy przeprowadzone przez rząd centralny dawały większą autonomię w podejmowaniu decyzji gospodarczych władzom lokalnym. W reformatorskiej atmosferze, gdy przedsiębiorczość i bogacenie się uwolniono od negatywnych konotacji, regionalne władze zaczęły poprzez istniejącą instytucję przedsiębiorstw komunalnych i brygadowych (commune and brigade enterprises) wykorzystywać niezagospodarowany kapitał w postaci gotówki i rąk do pracy. Początkowy rozwój PPG możemy podzielić na dwie fazy, odpowiadające etapom rozwoju reformy agrarnej:

1. 1980–1984 – powstała nadwyżka kapitału, wynikająca z sukcesów reformy rolnej, wymusza na rolnikach i władzach lokalnych inwestycje w sektor pozarolniczy. W 1984 roku oficjalnie pojawia się nazwa „przedsiębiorstwa powiatowe i gminne” zamiast nazwy „przedsiębiorstwa komunalne i brygadowe”.

2. 1985–1988 – wyhamowanie wzrostu zbiorów zboża sprawia, że pojawiają się głosy za mniejszym wsparciem dla PPG, a zwiększeniem środków przezna-

czanych na stymulowanie produkcji rolnej. Nie wpływa to jednak na spowolnienie rozwoju PPG [Cook i Hantang 2006, s. 334].

Według wielu badaczy, szybki rozwój PPG wynikał z ograniczeń, którym podlegały przedsiębiorstwa prywatne [Qian 2003, s. 311, Wang 2005, s. 179]. Po pierwsze, w początkowej fazie reform własność prywatna wciąż była utożsamiana z wrogą ideologią kapitalizmu, tym samym prywatna inicjatywa napotykała na liczne przeszkody. Po drugie, mieszkańcy wsi posiadali kapitał (w wyniku udanej reformy rolnej), lecz najczęściej nie był on wystarczający do podjęcia samodzielnej działalności gospodarczej. Większość prywatnych przedsiębiorców nie mogła liczyć na kredyty bankowe. Po trzecie, nie istniał system prawny, który zapewniałby ochronę działalności prywatnym przedsiębiorcom. Takim ograniczeniom nie podlegały PPG. Władze miast, miasteczek oraz wsi posiadały kapitał w postaci gotówki, ziemi oraz budynków. Mogły wywierać polityczną presję na banki w celu otrzymania kredytu oraz, co najważniejsze, władze dawały niezbędną ochronę własnym przedsiębiorstwom, której pozbawione były przedsiębiorstwa prywatne z powodu braku odpowiedniego systemu prawnego. Chow zwraca także uwagę na kapitał ludzki – najczęściej powstawanie przedsiębiorstw wiejskich i miejskich inicjowały najzdolniejsze osoby z lokalnych władz partii. Polityczny system Chin sprawiał, że mimo wszystko najzdolniejsi i najlepiej wykształceni ludzie byli członkami partii [Chow 2002, s. 270].

Przedsiębiorstwa powiatowe i gminne pozbawione były wad, które hamowały rozwój przedsiębiorstw państwowych. Po pierwsze, powstawanie tych przedsiębiorstw było motywowane zyskiem i ich działalność oparta była na twardym ograniczeniu budżetowym. W przeciwieństwie do przedsiębiorstw państwowych nie były one ograniczone planem i nie musiały podejmować narzuconych z góry zadań, które skazywały je na straty. Nierentowne przedsiębiorstwa wiejskie i miejskie były zamykane. Po drugie, w przypadku tych przedsiębiorstw nie występował problem bezrobocia ukrytego. Przedsiębiorstwa te, w przeciwieństwie do państwowych, zatrudniają tylu pracowników, ilu rzeczywiście potrzebują i wynagradzają ich według stawek rynkowych. Po trzecie, ponieważ wejście na rynek przedsiębiorstw wiejskich i miejskich nie było przesadnie regulowane, istniała więc pomiędzy nimi duża konkurencja, która stymulowała ich efektywność [Qian 2003, s. 311–312].

Tak jak miało to miejsce w przypadku reformy agrarnej, także rozwój PPG napotykał przeszkody. Wynikało to z nasycenia rynku, ale także z działania państwa, które chciało zdyskontować sukces tych przedsiębiorstw, zwiększając ich opodatkowanie i wymuszając na nich zwiększenie zatrudnienia (w celu zmniejszenia bezrobocia). Negatywny wpływ na rozwój i rentowność PPG miała także rosnąca we władzach lokalnych korupcja oraz zawsze potężna w Chinach biurokracja. Możemy wyróżnić dwa rodzaje PPG: pierwszy, będący własnością lokalnych władz, oraz drugi, bardziej przypominający przedsiębiorstwa prywatne, będący wspólną własnością lokalnych biznesmenów i władz. Przedsiębiorstwa powstałe w wyniku tej współpracy są przedsiębiorstwami znacznie dynamiczniej się rozwijającymi oraz cechującymi się wyraźnie większą efektywnością. Przedsiębiorstwa powiatowe i gminne, będące wyłączną własnością władz, częściej

przypominają przedsiębiorstwa państwowe i borykają się z podobnymi problemami [Hunek 1999, s. 132].

Produkcja przemysłowa przedsiębiorstw powiatowych i gminnych przewyższyła produkcję przedsiębiorstw państwowych w połowie lat dziewięćdziesiątych. W latach 1995–2000 były one odpowiedzialne za ponad 30% wartości dodanej w przemyśle. Pomimo spadku znaczenia tego rodzaju przedsiębiorstw pod koniec XX wieku (w wyniku restrukturyzacji i prywatyzacji przeprowadzanych z powodu opisanych wcześniej problemów, jakie pojawiły się w sektorze PPG) na początku nowego stulecia przynosiły one 11,5% produktu krajowego brutto sektora pozarolniczego [Sun 2005, s. 90].

Oprócz reformy sektora agrarnego to właśnie przedsiębiorstwa powiatowe i gminne są odpowiedzialne za poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej chińskiej wsi. Wprowadzanie SOG oraz liberalizacja obrotu płodami rolnymi pozwoliły chińskim chłopom prowadzić produkcję na własny rachunek i w ten sposób efektywnie zarządzać posiadanymi środkami, tym samym znacznie ograniczając skrajne ubóstwo i głód. Powstawanie przedsiębiorstw powiatowych i gminnych umożliwiło części mieszkańcom wsi zrobienie kroku naprzód i uniezależnienie swojej sytuacji bezpośrednio od pracy na roli. Stały się one skutecznym sposobem na industrializację regionów wiejskich, dzięki czemu wewnętrzna migracja na tereny zurbanizowane nie była jedyną alternatywą dla młodych, dla których nie starczało pracy na roli.

UBÓSTWO I DYSPROPORCJE W DOCHODACH LUDNOŚCI

Dochody netto na głowę mieszkańca wsi stanowiły w 1978 roku poniżej 40% dochodu mieszkańca miasta – odpowiednio 133,6 i 343,4 juanów (RMB). Dwaście siedem lat od rozpoczęcia reform różnica owa jeszcze się pogłębiła i dochody mieszkańców terenów wiejskich stanowią niewiele ponad 30% dochodów mieszkańców miast (3254,9 i 10 493 RMB – tabela 2). Wzrost nierówności jest jednak jednym z największych problemów współczesnych Chin. Dotyczy on nie tylko różnic pomiędzy wsią i miastem, ale także pomiędzy wschodnią a centralną i zachodnią częścią państwa. Kontrast w rozdziale bogactw uwarunkowany jest przyczynami ekonomicznymi, społecznymi, historycznymi, geograficznymi oraz administracyjnymi.

TABELA 2. Dochód netto na głowę mieszkańca terenów nieurbanizowanych w Chinach według prowincji w 2005 roku

Prowincja	Dochód netto na głowę [juany]
Zachód	
Chongqing	2809,32
Gansu	1979,88
Guangxi	2494,67
Guizhou	1876,96
Ningxia	2508,89
Qinghai	2151,46
Shaanxi	2052,63
Sichuan	2802,78

Tybet (Xizang)	2077,90
Xinijang	2482,15
Yunnan	2041,79
Centrum	
Anhui	2640,96
Heilongjiang	3221,27
Henan	2870,58
Hubei	3099,20
Hunan	3117,74
Jiangxi	3128,89
Jilin	3263,99
Mongolia Wewnętrzna	2988,87
Shanxi	2890,66
Wschód	
Fujian	4450,36
Guangdong	4690,49
Hainan	3004,03
Hebei	3481,64
Jiangsu	5276,29
Liaoning	3690,21
Pekin	7346,26
Shandong	3930,55
Szanghaj	8247,77
Tianjin	5579,87
Zhejiang	6659,95
Dochód na głowę mieszkańca terenów zurbanizowanych	10493,00
Dochód na głowę mieszkańca terenów niezurbanizowanych	3254,90

Źródło: NBSC, 2006.

Bogactwo Wschodu wynika z dobrego usytuowania geograficznego; wielkie porty Szanghaju i innych przybrzeżnych miast umożliwiają szybką wymianę handlową z zagranicą. Wschodnie prowincje posiadają także znacznie lepszą infrastrukturę. Słabo rozwinięta sieć kolejowa i drogową, łącząca Wschód z Zachodem, powoduje, że wymiana handlowa pomiędzy chińskimi prowincjami jest trudniejsza aniżeli handel wschodniej części Chin z resztą świata. Zachodnie części kraju, zamieszkiwane głównie przez liczne mniejszości etniczne, były i wciąż są dyskryminowane przez władze centralne i traktowane najczęściej jak źródło bogactw naturalnych. Na terenach wiejskich znacznie trudniejszy jest zarówno dostęp do edukacji, służby zdrowia, jak i innych dóbr użyteczności publicznej. Zachodnia część kraju w większym stopniu jest uzależniona od rolnictwa i chociaż tamtejsze prowincje stanowią większość powierzchni Chin, to w rzeczywistości z powodu warunków klimatycznych i geograficznych liczba ziemi uprawnej jest stosunkowo niewielka. Rolnictwo jest gorzej rozwinięte, a plony z tamtejszych ziem charakteryzują się gorszą jakością.

Dochody mieszkańców terenów niezurbanizowanych prawie wszystkich prowincji zachodnich i centralnych są na poziomie niższym od średniej krajowej (tabela 2). Jednak nawet w zachodnich najbogatszych prowincjach, a właściwie okręgach wydzielonych Pekinu i Szanghaju, gdzie ludność wiejska stanowi niewielki procent, jej dochód, chociaż najwyższy w porównaniu z innymi terenami niezurbanizowanymi (Pekin – 7346,26 juana na głowę, Szanghaj – 8247,77), jest niższy od średniej dochodu mieszkańców miast w skali całego kraju. Porównu-

jąc także liczbę dóbr trwałych, będących w posiadaniu mieszkańców wsi i miasta, wyraźnie widać różnice w zamożności. Statystycznie prawie wszystkie gospodarstwa domowe na terenach zurbanizowanych posiadają pralkę oraz lodówkę, a także przynajmniej po jednym telewizorze kolorowym oraz telefonie komórkowym. Na wsi pralkę posiadają 4 na dziesięć gospodarstw domowych, lodówkę co piąte. Telefon komórkowy znajdziemy u 62% gospodarstw (tabela 3).

TABELA 3. Liczba dóbr trwałych posiadanych na 100 gospodarstw domowych w 2006 roku

Dobro trwałe	Tereny zurbanizowane	Tereny niezurbanizowane
Motocykle	25,30	44,59
Pralki	96,77	42,98
Lodówki	91,75	22,48
Telewizory kolorowe	137,43	89,43
Zestawy hi-fi	29,05	14,26
Aparaty fotograficzne	47,99	4,18
Klimatyzatory	87,79	7,28
Telefony komórkowe	152,78	62,05
Komputery	47,20	2,73

Źródło: NBSC, 2006.

Proces redukcji biedy na wsi można podzielić na trzy fazy:

1. 1978–1985 – w wyniku przekształceń w rolnictwie udało się zmniejszyć liczbę biednych o połowę (tabela 5).

2. 1986–1993 – liczba ubogich spada o 45 milionów, jest to efekt stałego wzrostu gospodarczego, działania w celu redukcji biedy zaczyna także podejmować państwo (siódmy i ósmy Program Redukcji Biedy).

3. 1994–2000 – liczba biednych spada o 50 milionów i zaczyna utrzymywać się na mniej więcej stałym poziomie [Cai i Du 2006, s. 10–12].

W pierwszym etapie ograniczenie biedy było wynikiem podjętych reform strukturalnych, przede wszystkim zastąpienia komun systemem odpowiedzialności gospodarstw oraz reformami w pozarolniczych sektorach gospodarki. W drugiej i trzeciej fazie podkreśla się często znaczenie działań państwa, w tym przypadku programów rozwojowych [Bolesta 2006, s. 71].

Rozwój chińskiej wsi ma swoje naturalne granice. Nawet gdyby władze ChRL przeznaczyły bezpośrednio jeszcze większe środki na stymulowanie wzrostu w rolnictwie, nie doprowadzi to do zrównania w poziomie rozwoju i dochodów pomiędzy wsią i miastem. Liczbę nadwyżki siły roboczej w rolnictwie szacuje się na około 150 milionów osób [MacKenzie 2002, s. 310]. Jedynym sposobem na poprawę sytuacji materialnej większości mieszkańców wsi jest zatem szukanie pracy w innych sektorach gospodarki. Dzięki dynamicznemu rozwojowi przedsiębiorstw powiatowych i gminnych wielu robotnikom rolnym to się udało. Jednak obecnie dalszy rozwój PPG także jest ograniczony, a zatem jedynym sposobem znalezienia pracy poza rolnictwem jest migracja z terenów niezurbanizowanych do zurbanizowanych. Ten proces ma miejsce od początku reform. Ze względu na ogromne bariery, w szczególności u progu zmian, migracja zawsze podlegała ograniczeniu władz. Warto tutaj wspomnieć o barierze administracyjnej, którą można

określić jako najważniejszy czynnik, będący przyczyną tak znacznych różnic w poziomie rozwoju między miastem i wsią.

Głównym celem systemem „hukou”, czyli rejestracji gospodarstw stworzonej przez komunistów po powstaniu ChRL, było przyspieszenie industrializacji gospodarki, ze szczególnym naciskiem na przemysł ciężki, na wzór Związku Radzieckiego. Poprzez nowy system rejestracji obywateli zablokowano swobodny przepływ siły roboczej i kapitału pomiędzy sektorem agrarnym a przemysłowym, a zatem pomiędzy wsią i miastem. W ten sposób władze starały się zwiększyć środki na rozwój przemysłu, który – jak już wspomniano wcześniej – dotowano kosztem wsi. System „hukou” w konsekwencji podzielił administracyjnie Chińczyków na mieszkających na wsi oraz na mieszkających w miastach i praktycznie uniemożliwił im migrację. Podział ten rozciąga się na następne pokolenia [Zhu 2003, s. 544]

Po 1978 roku, kiedy władze centralne zainicjowały rynkowe reformy, nie zrezygnowano z systemu „hukou”. Niemniej rządzący byli świadomi, że mobilność siły roboczej jest niezbędna, aby zwiększyć i utrzymać dynamizm wzrostu gospodarczego. Wprowadzono dwa elementy, które miały ułatwić przemieszczanie się robotników: tymczasowe zameldowanie oraz tzw. niebieski stempel w „hukou” lub „niebieską kartę”. Żeby dostać zezwolenie na zameldowanie lub „niebieską kartę”, należało uiścić jednorazową opłatę na wstępie oraz później – co roku, a także posiadać zaświadczenie o legalnej pracy i legitymować się nim co roku. Oprócz pozwolenia na zamieszkanie poza miejscem urodzenia i możliwości podjęcia pracy robotnik nie otrzymuje żadnych dodatkowych przywilejów. Nie może korzystać z darmowej opieki lekarskiej ani socjalnej, a jego dzieci darmowej edukacji. Szczegóły kontroli nad systemem „hukou” leżą w gestii władz lokalnych, dlatego w niektórych prowincjach wprowadzono głębsze reformy ułatwiające zmianę miejsca zameldowania i podjęcie pracy. Reformy na szczeblu centralnym podjęto pod koniec lat dziewięćdziesiątych, umożliwiając w niektórych przypadkach łatwiejsze otrzymywanie stałego „hukou” miejskiego przez mieszkańców wsi [Zhu 2003, s. 546]. Kolejne etapy reform rozłożono na 5 lat, począwszy od 2001 roku, jednakże Chińczycy wciąż nie doczekali się likwidacji tego systemu. Obecnie 12 prowincji (zlokalizowanych na bogatym Wschodzie) rozpoczęło wprowadzanie zmian dążących do likwidacji administracyjnego podziału obywateli ze względu na pochodzenie.

Władze, jako główny powód utrzymywania systemu „hukou”, podają obawę przed nagłym napływem ogromnej liczby ludności wiejskiej do miast, a w konsekwencji destabilizację społeczną i ekonomiczną. Jako negatywny przykład migracji wskazują na wzrost przestępczości w miastach, gdzie liczba przybyszów jest największa. Przepuszczalnie nagła likwidacja chińskiego systemu „hukou” znacznie wpłynęłaby na destabilizację państwa i sprawiła problemy lokalnym władzom miejskim. Takie tłumaczenie chińskiego rządu uznać można jednak za naiwne, jeśli weźmiemy pod uwagę, że reformy w Chinach trwają już niemal 30 lat i tyle czasu było także na obalenie systemu, który w zachodniej prasie określa się mianem chłopskiego apartheidu [Luard 2005]. Twardej obrony obecnego systemu ewidencji ludności przez chińskie władze należy upatrywać w trzech

głównych przyczynach. Po pierwsze, tak skonstruowane prawo umożliwia ścisłą kontrolę obywateli przez władze, tym samym ułatwiając KPCh utrzymanie się przy władzy. Po drugie, wydawanie tymczasowych „hukou” jest źródłem ogromnych dochodów dla władz lokalnych i urzędników [MacKenzie 2002, s. 310–311]. Po trzecie, także elita biznesowa nie ma interesu w likwidacji systemu, gdyż dzięki niemu może utrzymywać niższe, aniżeli miałyby to miejsce w czysto rynkowej sytuacji, stawki płac.

Wiele milionów mieszkańców terenów nieurbanizowanych opuszcza swoje rodziny w celu poszukiwania pracy w mieście. Dokładne liczby są trudne do oszacowania, praktycznie każda wielka chińska metropolia ma kilkaset tysięcy, a nawet kilka milionów robotników, którzy oficjalnie są jedynie tymczasowymi mieszkańcami, a czasami mieszkają tam nielegalnie. Najczęściej wykonują oni prace za najniższe stawki i zamieszkują obrzeża miast w jednym pokoju z wieloma innymi Chińczykami, dzielącymi ten sam los. Ocenia się, że około 100–150 milionów Chińczyków z wiejskim „hukou” mieszka w miastach. Na migrację decydują się głównie ludzie młodzi, dla których brakuje pracy. Więcej niż trzy czwarte nastolatków (w wieku 16–20 lat) wychowanych na wsi pracuje w sektorach pozarolniczych, z czego ogromna część w miastach, z dala od domu [Jikun i in. 2006]. W efekcie przeszkód administracyjnych grupa migrujących skazana jest na życie w dramatycznych warunkach. Różnice w dochodach oraz zła sytuacja robotników ze wsi poszukujących pracy w mieście prowadzi do sporego niezadowolenia społecznego. Pomimo rządowej cenzury coraz częściej do prasy zachodniej dochodzą informacje o masowych zamieszkach, w których niejednokrotnie biorą udział dziesiątki tysięcy demonstrantów.

PODSUMOWANIE

Udając się do największych miast wschodnich Chin, przybysz z Zachodu będzie oczarowany przepychem i bogactwem tych najdynamiczniej rozwijających się metropolii świata. Niestety jest to tylko jedno oblicze ChRL. Większość mieszkańców tego najludniejszego kraju świata mieszka na wsi, która wciąż swoim obrazem daleko różni się od terenów wiejskich krajów rozwiniętych. Dla mieszkańców wsi jedynym sposobem na poprawienie swojej sytuacji jest migracja do miast. Jednak tak długo, jak długo będzie obowiązywał system „hukou”, nawet jeśli się przeniosą, to najczęściej będą wykonywali najcięższe i najniżej płatne prace, pozostając obywatelami drugiej kategorii. Panujący w Chinach quasi-rynkowy system gospodarczy, ograniczony poprzez przerośniętą oraz skorumpowaną biurokrację, w dużym stopniu wyklucza część społeczeństwa z korzyści, jakie niosą za sobą podjęte pod koniec lat siedemdziesiątych reformy.

Z jednej strony transformacja gospodarki chińskiej często jest przedstawiana jako przykład udanego przejścia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej ze względu na stopniowe i często ograniczone liberalizowanie gospodarki. Z drugiej strony można argumentować, że gradualizm wprowadzanych reform doprowadził do stanu, kiedy pewna część chińskiego społeczeństwa

(mniejszość, najczęściej mieszkańcy miast) może w pełni czerpać korzyści z przeprowadzonych reform, a pozostała (większość mieszkająca na wsi) wciąż działa w systemie, który w niewielkim stopniu różni się od tego z początku lat osiemdziesiątych. Bez dalszej liberalizacji barier administracyjnych, pewnych sfer życia gospodarczego oraz reform politycznych trudno będzie o poprawę statusu najbiedniejszych mieszkańców wsi oraz terenów zachodnich i centralnych prowincji.

Degradacja środowiska oraz coraz większa polaryzacja w dochodach wpłynie jednak istotnie na spowolnienie tego wzrostu. Instytucje charakterystyczne dla chińskiej transformacji coraz częściej stają na drodze rozwoju, aniżeli go stymulują. W sytuacji kiedy gospodarka ChRL przypomina gospodarkę rynkową, system kontraktowy czy PPG stają się mniej efektywnym źródłem gospodarowania ziemią i kapitałem. System „hukou” od początku był hamulcem rozwoju chińskiej wsi. Jedynie podjęcie istotnych reform ograniczających wszechwładzę rządów lokalnych oraz biurokrację i korupcję wpłynie na znaczącą poprawę życia większości obywateli zamieszkujących tereny nieurbanizowane, a także biedniejszych mieszkańców miast.

BIBLIOGRAFIA

- Bolesta A., 2006: *Chiny w okresie transformacji*. Dialog, Warszawa.
- Cai F., Du Y., 2006: *The Changing Nature of Rural Poverty and New Policy Orientations*. “The Chinese Economy” 39, 4: 10–24.
- Chen Jian, Yao S., 2006: *Introduction*. In: *Globalisation, Competition and Growth in China*. Eds. S. Yao, J. Chen. Routledge, London, New York.
- Chen Jiyuan, 1999: *Reforma wsi w Chinach na przełomie wieków*. „Wies i Rolnictwo” 3.
- Chow G.C., 2002: *China's Economic Transformation*. Blackwell Publishing, Malden.
- Cook I.G., Hantang Qi, 2006: *TVE development in China*. In: *Globalisation, Competition and Growth in China*. Eds: S. Yao, J. Chen. Routledge, London, New York.
- Fairbank J.K., 2004: *Historia Chin*. Marabut, Warszawa.
- Gawlikowski K., 2002: *Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w Chinach w XX w.* W: *Chiny: Rozwój społeczeństwa i państwa na przełomie XX i XXI wieku*. Red. K. Gawlikowski, K. Tomala. Wydawnictwo Trio, Warszawa.
- Gawlikowski K., 2004: *Procesy transformacji w Chońskiej Republice Ludowej*. W: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*. Red. K. Gawlikowski. Wydawnictwo Trio, Warszawa.
- HDR – Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, 2006. *Human Development Report 2006* (<http://hdr.undp.org/hdr2006/report.cfm>).
- Hunek T., 1999: *Konkluzje z pobytu studialnego w Chinach (26.09–24.10.1997)*. „Wies i Rolnictwo” 3.
- Jikun H., Otsuka K., Rozelle S., 2006: *China's rural economy and the path to a modern industrial state*. In: *Globalisation, Competition and Growth in China*. Eds. S. Yao, J. Chen. Routledge, London, New York.
- Kung J.K., 2002: *Chapter 3. The Role of Property Rights in China's Rural Reforms and Development*. “The Chinese Economy” 35, 3: 52–70.
- Lin J.Y., 1992: *Rural Reforms and Agricultural Growth in China*. “The American Economic Review” 82, 1, 34–51.
- Lin J.Y., Cai F., Li Z., 1996: *The China Miracle. Development Strategy and Economic Reform*. The Chinese University Press, Hong Kong.

- Lin Y., 2002: *Chapter 2. Economic Institutional Change in Post-Mao China*. "The Chinese Economy" 35, 3: 26–51.
- Luard T., 2005: *China rethinks peasant "apartheid"*. BBC News (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4424944.stm>).
- MacKenzie P., 2002: *Strangers in the City: The Hukou and Urban Citizenship in China*. "Journal of International Affairs" 56, 1: 305–320.
- MFW – Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2006: *World Economic Outlook Databases*, April 2007 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/data/index.aspx>).
- Naughton B., 2007: *The Chinese Economy, Transitions and Growth*, The MIT Press, Cambridge MA, Londyn.
- NBSC – National Bureau of Statistics of China, 2006. *China Statistical Yearbook 2006* (<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexeh.htm>).
- Qian Y., 2003: *How Reform Worked in China*. In: *In Search of Prosperity*. Ed. D. Rodrik. Princeton University Press, Princeton, Oxford.
- Sachs J., 2006: *Koniec z nędzą*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Shenkar O., 2004: *The Chinese Century*. Wharton School Publishing.
- Sun L., 2005: *Ownership reform in China's township and village enterprises*. In: S. Green, G.S. Liu: *Exit the Dragon? Privatization and State Control in China*. Blackwell Publishing, Malden, Oxford, Melbourne.
- UN Stat 2007 – United Nations Statistics Division – National Accounts, April 2007 (<http://unstats.un.org>).
- Wang J., 2005: *Going Beyond Township and Village Enterprises in Rural China*. „Journal of Contemporary China” 14, 42: 177–187.
- Wu H.X., 1997: *Reform in China's Agriculture*. "Briefing Paper Series" 9, Department of Foreign Affairs and Trade, Australia.
- Wu J., 2005: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*. Thomson SouthWestern, Singapore.
- Zhu L., 2003: *The Hukou System of PRCh*. "Chinese Journal of International Law" 2, 2: 519–565.

INSTITUTIONAL CHANGES IN THE RURAL AREAS OF CHINA AFTER 1978 – SELECTED ISSUES

Abstract. The article describes transformations accomplished in the agricultural sector of the People's Republic of China. Reforms launched at the end of the 1970s have changed considerably the shape of that country. The introduction of the system of accountability of farms and the reform of the planning system have improved the situation of China's rural community. Owing to the creation of local enterprises a considerable part of Chinese peasants has found employment outside the agricultural sector. However, these specific institutions of Chinese transformation have not produced a result in the form of diminishing discrepancy in the incomes of the urban and rural population. On the contrary, these disproportions are becoming more and more evident. One of the causes of this problem is the system of the farms' registration known as "hukou".

Key words: China, Chinese rural community, the "hukou" system, institutions, local enterprises, the system of the farms' accountability